

HUMANITIES INSTITUTE
Muruvet Esra Yıldırım, M.A.

BİR ÖMÜR BOYUNCA

REFİK HALİD KARAY

Özet

Refik Halid Karay bu eserinde İstibdat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerine ait anılarını kronolojik bir sıraya uymadan aktarır. Okul yıllarından başlayarak Meşrutiyet'in ilanına giden süreci kâh politik kâh gündelik kişisel deneyimleriyle tasvir eder. II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki süreçte önce memur olur sonra, 1913'te Sinop'a sürgün edilir. Sürgün hayatı, takip eden beş yıllık zaman diliminde Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde devam eder. 1918 yılında Cemal Paşa'nın verdiği izinle İstanbul'a gelir ve Ziya Gökalp'in aracı olmasıyla bir daha geri dönmez. Fakat Milli Mücadeleciler İstanbul'a girdikten sonra Beyrut'a kaçmak zorunda kalır. 1938 yılında çıkan affa kadar Lübnan ve Suriye'de yaşar. Aftan sonra Türkiye'ye geri döner.

Bu metin okumayı kolaylaştırmak için olayları mümkün olduğunca kronolojik bir sıraya yerleştirmiştir.

İnsanlar

Mahmut Şevket Paşa	Asker ve devlet adamı
Ziya Gökalp	Yazar, sosyolog, siyasetçi ve şair
Hakkı Behiç	Siyasetçi
Resneli Niyazi Bey	Asker
Yakup Kadri	Yazar ve diplomat
Ali Kemal	Yazar, gazeteci, siyasetçi
Rıza Nur	Siyasetçi, hekim ve yazar
Sabih Şevket	İstanbul Tramvay Şirketi müdürlerinden, avukat
Damat Salih Paşa	Tunuslu Hayrettin Paşa'nın oğlu ve Sultan Abdülmecid'in damadı
Cemal Paşa	Asker, devlet adamı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üç liderinden biri
Talât Paşa	Asker, devlet adamı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üç liderinden biri
Rıza Tevfik Bölükbaşı	Şair, filozof, siyasetçi
Müfid Ratib	Oyun yazarı, çevirmen
Cavit Bey	Devlet adamı
Semih Mümtaz	Yazar

Olaylar

Okul Günleri

Refik Halid Galatasaray Lisesi'ne başlamadan önce çeşitli okullara gider. Buralarda sarıklı hocaların önüne oturup Kuran okunur. Hocalar falaka yasaklandığı için öğrencileri avuç içlerine sopayla vurarak cezalandırır.

Bir gün âdet olduğu üzere Abdülhamid'in Ramazan ayının on beşinci günü Topkapı Sarayı'ndaki Hırkaî Şerif'i ziyaretinden dönerken okulun bulunduğu semtten geçeceği düşünülerek çocuklar hazırlanır. Abdülhamid geçerken hepsi "Padişahım çok yaşa!" diye haykıracaktır. Mevsim kış olmasına rağmen üşüyerek bir süre beklerler. Ancak Abdülhamid'in deniz yoluyla döneceği öğrenilince dağılırlar.

Okulda Hamidiye Marşı öğretmek için müzik dersleri de verilir. La Marseillaise Marşı'nın Fransız İhtilâli'ndeki rolü düşünülerek İzmir ve Cezayir marşları da milli hisler uyandırdığı gerekçesiyle yasaklanmıştır.

Korkulan Üç Şey

Refik Halid'i çocukken her yaramazlık yaptığında ya beygir sürücüsü ya tramvay vardacısı ya da tiyatro perdecisi olmakla korkuturlar. Refik Halid, arabaların geçemeyeceği bazı semtlere kiralık atla giden insanları seyrederken atı değnek vurarak sürüyen üstü başı dökük adamdan tiksindir. Tramvay vardacısı ise atlı tramvayın önünde koşarak kalabalığı dağıtıp kazayı önleyen kişidir ve Refik Halid'e

göre utandırıcı bir iş yapmaktadır. Tiyatro perdecileri ise tiyatroya meraklı ama figüranlığı bile beceremeyecek kadar beceriksiz olduklarından sadece perde açıp kapamaya yarar. Refik Halid her yaramazlık yaptığında bunlardan biri olmaktan korkar ama yine de yaramazlığa devam eder. Sonunda bu üçü de olmaz ama sürgün olur.

Abdülhamid'i Görmek

Refik Halid'in babası vezirden sonraki en büyük sivil rütbe olan bâlâ rütbesine sahip olduğu için on üç on dört yaşlarındayken bir bayram günü babasıyla birlikte Dolmabahçe Sarayı'na gider. Sarıklı cübbeli üniformayı hayatında ilk defa sarayda görür. Nerdeyse herkesin Abdülhamid'in sakalına benzer sakalı olması ilgisini çeker. Sonradan herkesin tıpkı Abdülhamid gibi sakallarını boyattığını öğrenir.

Ramazan henüz bittiğinden saraydaki odaların hepsi sigara dumanıyla doludur. Her masanın üstünde tabaklarla salon sigaraları ikram edilir. Sonra birden herkes koridorlardan geçerek bir yöne doğru hareket etmeye başlar. Sonunda bandonun marş çaldığı gürültülü, devasa bir salona girerler. Refik Halid babası ve onun bir arkadaşının desteğiyle salonun ortasını görmek için mermer bir sütuna tırmanır. Abdülhamid, sade bir taht üzerinde vakarlı ve sabırlı bir hâlde hiç kıpırdamadan otururken hizmetinde bulunanlar saygıyla yaklaşır hem sultana hem de tahtın saçağına eğilir ve geri geri yürüyerek uzaklaşır. Gördükleri gazete ve dergilerde rastladığı Avrupa'daki bazı saray toplantılarını andırır ancak aralarında hiç kadın olmadığı için bu bayramlaşmayı daha çok askeri bir toplantıya banzetir.

Bazı İlkler

On dört on beş yaşlarındayken babasıyla Tarabya'da daha çok yabancıların gittiği Summer Palas'a gider. Akşam vakti bahçede otururken bir ara masadan kalkıp etrafta dolanır. Gözüne üstünde WC yazısı olan tek katlı bir bina ilişince merak edip içeri girer. Sıra sıra alafranga tuvaletler görür ancak asıl ilgisini çeken şey yukarıdan sarkan zincirdir. Dayanamayıp zincirlerden birini çeker. O an birden içeriyi bir su sesi kaplar. Suyun dinmeden devamlı akacağından korkarak dışarı fırlar. Etrafına bakınıp yardım arar ancak sesin yavaş yavaş kesildiğini anlayınca rahatlar.

Küvet ise böbrek sancısı tutanların kiraladığı bir şeydir. O nedenle insanlar küvetin girdiği evden tabut çıkacakmış gibi hisseder. Meşrutiyet ilan edildikten sonra Bursa Sokağı'nda banyosuz pansiyonlarda kalan yabancılar için bir hamam açılır. Refik Halid küvete ilk defa burada girer.

Erkek kadın birlikte denize girilmesi ise ilk defa Mütareke Döneminde işgal polisinin göz yummasıyla gerçekleşir. Refik Halid karma bir plajda denize ilk defa Büyükkada'da girer. Her iki cinsin de mayoları göğüsleri kapatacak şekilde ve diz kapaklarını geçecek kadar uzundur.

İlk defa otomobile Meşrutiyet ilan edildikten sonra Galatasaray Lisesi'nden Karaköy'e gitmek için biner. Radyoyu ilk defa Lübnan'da dinler. İlk buzdolabını da Halep'te satın alır ve anılarını yazdığı sırada kullandığı buzdolabı hâlâ bu buzdolabıdır.

Bir Cinayet

Galatasaray Lisesi'nde öğrenci olduğu yıllarda bir cumartesi günü eve gitmek üzere Galata Köprüsü'ne geldiğinde iki el silah sesi duyar. Ardından bağıriş çağırış başlar. Vurup kaçan kişinin Arnavut kıyafetli biri olduğunu görür. Vurulan kişi yerden kaldırılırken onu inceler. Adamın ayağındaki yeni rügan ayakkabılara, temiz elbisesine ve sarı bağıetli siyah çoraplarına bakınca varlıklı biri olduğunu düşünür. Zira Savure markalı Fransız malı olan bu çoraplardan babası da giymektedir.

Bir süre sonra öldürülen kişinin Sadrazam Halil Rifat Paşa'nın oğlu Cavit Bey olduğunu öğrenir. Sultan Abdülhamid idam cezalarını müebbete çevirmesiyle bilinir ancak sadrazamın oğlunun katili müebbet cezası bile almaz. Katil, Matlı Mustafa bir süre sonra cebine bir miktar harçlık konarak memleketine gönderilir.

Sadrazam, Abdülhamid istifadan hoşlanmadığı için yani istifayı kendisinin azletme hakkına bir saldırı olarak gördüğü için görevden çekilmek ister. Fakat Abdülhamid buna izin vermez. İnsanların kendisine uğur ve uğursuzluk getirdiğine inandığı, Halil Rifat Paşa'yı da uğurlu saydığı için onu ölene dek sadrazamlık görevinde tutar.

Beyoğlu ve Ötesi

Beyoğlu'ndaki tiyatroya Refik Halid henüz bir lise öğrencisiyken gider ve *La Poupé* operetini seyreder. Bundan o kadar hoşlanır ki bütün haftayı neşe içinde geçirir. Sonrasında bir sürü operet seyreder. Gördüğü kadın oyuncuların etkilenir. Ancak varlıklı erkekler başrollerde oynayan kadınları yemeğe çıkarırken Refik Halid ve akranları korodaki kızları davet ederler. Her hâllerinden iyi aile çocuğu oldukları belli olduğu için de genellikle reddedilmezler.

Beyoğlu'nda herkes sınırlarını bilir. Sabaha karşı bile kadınlar burada rahatlıkla yürüyebilir. Ancak o zamanlar تنها bir yer olan Maslak'ta gezinen bir banka direktörünün eşi tecavüze uğrar. Birinci Dünya Savaşı sırasında da bir Alman kumandanının atla gezinen eşiyle kızı da aynı şekilde saldırıya uğrar. İlkinde Sultan Abdülhamid direktöre nişan ve rütbe, eşi de hediyeler verir, konu kapanır.

Refik Halid, bu olaylarda hiçbir cinayet işlenmediğine dikkat çekerek anılarını yazdığı sırada Sakarya'da çadırlarında yatan iki turiste tecavüz edildikten sonra öldürüldüklerini belirtip eskiden dağa çıkan eşkıyaların bile raconu olduğunu vurgular.

Sürgüne Götüren Kitaplar

Refik Halid, Fransızcası ilerledikçe eline geçen tüm kitapları okumaya başlar. Bir gün eniştesinin kütüphanesinde gördüğü Çarlık Rusya'daki devrimi anlatan bir kitabı, *Papaz Gapon'un Hatıraları'nı* okula götürür. O hafta okulda bir arama yapılır, öğrenciler sınıftan döndüklerinde kilitli çekmecelerini karıştırılmış hâlde bulurlar. Refik Halid hemen kitabı kontrol edip yerinde olduğunu görünce rahatlar. Kitabın içeriği onu sürgüne gönderecek cinsten olmasına rağmen isminde "papaz" kelimesi geçtiği için dikkat çekmediğini düşünür.

Bir süre sonra kitapçıdan iki kitap satın alır. Birisi Paul Doumer'in *Çocuklarının Kitabı* diğeri Dalmeras'ın *Zaferden Önce*'sidir. İlk cumhuriyet rejiminin övgüsüyle doludur, ikincisiyse ünlü yazarların şöhrete kavuşmadan önceki sönük hayatlarını anlatır. Refik Halid, kitapları ciltlemesi için bir ciltçiye bırakır. Dükkâna uğradığında içerde iki kişi görür. Ciltçi kaş göz yaparak kitapların daha hazır olmadığını söyler. Refik Halid korktuğu için bir ay ciltçiye uğramaz. Sonunda gittiğinde ciltçi hafiyelerin *Çocuklarının Kitabı'nı* zararsız masallarla dolu bir kitap sandıklarını ama *Zaferden Önce*'yi çok merak ettiklerini, kimin bıraktığını sorduklarını, tanımadığı yaşlı bir adamın bıraktığını söylediğini, onların da günlerce o adamı beklediğini ama sonunda kitabı okuyan heyetin kitabı zararsız bulunduğunu anlatır.

Refik Halid böylece kitap isimlerinden dolayı iki defa sürgüne gönderilmekten kurtulduğunu ama Meşrutiyet ilan edilince kendi yazdığı *Kirpinin Dedikleri* adlı kitap yüzünden sürgüne gönderildiğini sitem ederek dile getirir.

Özel Matematik Öğretmeni

Aile doktorları ailenin hemen her sırrını bildiğinden Refik Halid'in aile doktoru onun matematik derslerindeki başarısızlığını gidermek için özel bir öğretmen ayarlar. Öğretmen yaz tatili boyunca haftada bir gün yazları kaldıkları Erenköy'deki köşke gelip gece misafirleri olacaktır.

Refik Halid bu yeni öğretmeniyle iki ay geçirir. Ancak öğretmen ders vermek yerine onunla sohbetler etmeyi tercih eder. Refik Halid'e özgürlük fikrini aşıl原因an iki kişiden biri bu öğretmen olur. İlkı dayısıdır.

Meşrutiyet ilan edildikten sonra bir gün Refik Halid Nişantaşı'nda تنها bir sokaktan geçerken bu öğretmeniyle karşılaşır. Tam ona doğru sevinçle koşmak üzereyken öğretmeni başını kaldırıp soğuk bir bakış atar ve yürümeye devam eder. Refik Halid'in tebessümü yüzünde donup kalır ve kalbi o an ona özgürlük fikrini aşıl原因an bu adama karşı buz keser.

Gizemli Bir Kadın

Refik Halid, Galatasaray Lisesi'ne gittiği yıllarda Batılı olan şeylere ilgi duymaya başladığı için balo ve dansa da merak salar. "Yüksek sosyete" denen yabancıların düzenlediği balolar dışında Odeon Tiyatrosu'nda da halk baloları düzenlenir. Ancak bu halk balolarında Türk ve Müslüman olarak sadece bir avuç erkek bulunur.

Refik Halid'in ilk gittiği balo, isteyenlerin maskeyle katılabildiği bir balodur. Dans etmeyi bilmediği için sıkılır ve tam balodan ayrılmaya niyetlenmişken maskeli bir kadın yaklaşır ondan kendisini takip etmesini ister. Refik Halid kadını büfeye kadar takip eder. Kadın Refik Halid'e o kendisini tanımasa da onun onu çok iyi tanıdığını hatta evdeki odasına kadar her şeyi bildiğini söyler ve uzaklaşır. O andan

sonra bütün gece boyunca Refik Halid'e yaklaşır böyle şeyler fısıldar. Sonunda Beyoğlu'nda bir adres vereceğini, ertesi gün onu evde bekleyeceğini söyleyince Refik Halid de kadının verdiği adresi gömleğinin koluna yazar. Ancak ertesi gün ayıldığında yazının silindiğini fark eder. Geride kalan harflerden bir adres çıkarsa da gece boyu bütün parasını şampanyaya harcadığı için gitmek istemez. Fakat kadının kim olduğunu hayatı boyunca merak eder.

Tıraş Meselesi

O dönemde aile berberleri tıpkı aile doktorları gibidir. Bir aile reisinin gittiği berbere ailenin tüm erkekleri gider. Hatta eğer aile reisi başkasında kullanılan malzemelerin kendinde kullanılmasını istemiyorsa berberi eve getirir. Refik Halid'in aile berberi Aris Efendi de eve geldiğinde yanında mutlaka meze ve rakı getirir. Akşamları aileyle birlikte oturup yer içer.

Fakat Refik Halid tıraş olma çağına gelince mağazalarda yeni bir tıraş makinesinin satıldığını öğrenir ve hemen satın alır. Aris Efendi bundan hoşlanmaz. Aralarına soğukluk girer. Refik Halid bunu fırsat bilerek Beyoğlu'ndaki Rum bir berbere gitmeye başlar. Bu berber tıraştan sonra yüzünü sıcak suya batırılmış ufak havlularla temizlediği ve güzel kokulu losyonlar kullandığı için biraz lüktür ama Refik Halid de onu bu yüzden sever.

Anadolu'ya sürülünce yanında getirdiği tıraş makinesi çok işine yarar. Fakat savaş nedeniyle bıçak bulunmaz olunca tekrar berbere gitmeye mecbur kalır. Bir süre sonra ustura da zor bulunur bir hâle gelir. O zaman Almanya'dan tüy dökücü kremler gönderilir ama onlar da sivilce yaptığı için pek tutulmaz.

Dedektiflik Merakının Bedeli

Refik Halid on yedi yaşındayken Sherlock Holmes kitaplarını Fransızcadan merakla takip eder. Bu sırada evlerinde üç beş gün kalıp dönen yengesinden mücevherlerini onlarda unuttuğunu bildiren bir telgraf gelir. Bütün köşk aranır ancak mücevherler ortaya çıkmaz. Refik Halid mücevherleri bulmak için kendince dedektiflik yaparken zihni o kadar meşgul olur ki selamlıktan hareme dönerken avluya adım atar atmaz bir çukura yuvarlanır. Lağım çukuru o gün boşaltılmak için açılmıştır ancak Refik Halid'in zihni mücevherlerle meşgul olduğu için onu fark edememiştir. Mevsim yaz olduğu için herkes bir yerlere dağıldığından sesini duyan da çıkmaz. Bir süre tek başına mücadele eder. En sonunda sesini üst katlara çıkmadan evin kaba işlerine bakan kadın duyar ve onu oradan çıkarır. Üstündeki kıyafetleri olduğu gibi çıkarıp lağımçıya verir. Yengesi de daha sonra elmaslarını valizinden çıkardığını ama koyduğu yeri unuttuğu için yanında getirmedeğini zannettiğini haber verir.

Semih Mümtaz Bey

Meşrutiyet'in ilanından birkaç yıl önce Galata Köprüsü'nden geçerken Refik Halid'in kardeşi muhteşem bir fayton içinde oturan sarışın bir genci gösterir. Gösterdiği kişi şehremininin oğlu Semih Mümtaz'dır. Refik Halid milleti hiçe sayarcasına bir kişiye gösterilen bu özenden rahatsız olur. Galatasaray Lisesi'nde okuduğu için oradaki atmosfer onu hâlihazırda içten içe rejime karşı konumlandırmaktadır. Üstüne bir de bunu görünce içi rejime karşı öfkeyle dolar.

Meşrutiyet ilan edilince Semih Mümtaz'ın kayınpederi Şamlı milyoner Arap İzzet ülkeden kaçır. Refik Halid Semih Mümtaz'ı *Serveti Fünun*'un penceresinden insanlara Meşrutiyet rejimini öven bir nutuk atarken görür. Bir gün Yakup Kadri'yle beraber Galata'dan geçerken Yakup Kadri onu bir tanıdığını uğramak istediğini söyleyerek Semih Mümtaz'ın bürosuna götürür. Refik Halid'in Semih Mümtaz'la olan dostluğu o gün başlar.

Semih Mümtaz bir süre sonra eşinden ayrılınca yalnız yaşamaya başlar, çoğu akşam yemek yemek için Refik Halid'e gelir. Zamanla Ticani tarikatına katılır. Devir değişse de daima bir beyzade olarak kalır. Sonunda da beyin kanamasından vefat eder. Semih Mümtaz, Refik Halid için insanların ne oldum değil, ne olacağım demesi gerektiğini hatırlatan bir figür olarak zihninde yaşamaya devam eder.

Memurluk Hayatı

Refik Halid yirmi üç yaşında belediye başkâtipliğine tayin edilir. İlk günlerde ikisi hariç hepsi İttihatçı olan kâtiplerin tehditleriyle karşılaşır. Kendisi herhangi bir partiye kayıtlı olmasa da muhaliftir. Masasında istifa etmezse onu orada barındırmayacaklarını anlatan bir tehdit mektubu bulur. Ertesi gün herkesi bir arada yakalayınca İttihatçılardan daha önce de tehdit mektupları aldığını ama bunlara hiçbir

zaman aldırış etmediğini, inatçı bir adam olduğunu ifade edip eğer böyle devam ederlerse daha ücra bir semte tayin edilmeyi göze almaları gerektiğini bildirir. Bir daha kimseden ses çıkmaz.

Zaten Refik Halid'in aklında olan kalem odasını değiştirmektir. Zira içerisi kışın sigara dumanı, toz, ıslak elbise kokusuyla dolan karanlık ve dar bir mekândır. Müdür Ahmet İhsan Tokgöz Avrupa seyahatinden dönünce ondan bunun değiştirilmesini talep eder. Böylece kalem odası değişir, sonrasında başkâtip odasını da kalem odasından ayırır. Ancak Balkan Savaşı sırasında gerçekleşen Bâbıâli Baskını sonrası İttihatçılar hükümeti tekrar ele geçirincede işe gitmekten korkar.

Bir Macera

Beyoğlu Belediyesinde başkâtiplik yaptığı sırada bazı akşamlar işten çıkıp Nişantaşı'nda oturan abisinin evine gider. Gece geç geldiğinde kimseyi uyandırmaması için verilmiş bir anahtarı da vardır. Bir akşam yine her zamanki eğlence yerinden çıkar ve Nişantaşı'na gider. Anahtarı yuvasına yerleştirir ancak kapı her zamankinden biraz zor açılır. Karanlıkta yukarı çıkıp odasına gelir ama evde her zamankinden farklı bir hâl hisseder. Odasına girdiğinde ayağı yer yatağına çarpar, kendi yatağı olduğunu düşünür ama yine de kibritle lambayı yakıp yakmama arasında kalır. O arada bir ses duyar. O zaman hemen bir kibrit yakıp etrafı inceler. Odanın onunkinden bambaşka olduğunu görünce abisinin evinin tıpatıp benzeri olan yandaki eve girdiğini anlar. Üstelik yatakta yatan da evin kızıdır. O odada yakalanacak olsa kızın ve kendisinin başına neler geleceğini hayal ederek az önce çıkardığı ceketiyle paltosunu kaptığı gibi sessizce evden dışarı çıkar.

Meşrutiyet Geyiği

Niyazi Bey ve arkadaşları Abdülhamid'in istibdat rejimine karşı dağlarda yaşarken peşlerine bir geyik takılır. Nereye giderlerse gitsinler onu da yanlarında götürürler. Meşrutiyet ilan edilince geyik de Niyazi Beylerle birlikte İstanbul'a gelir. İttihatçılar geyiği Letafet Apartmanı'nın bodrumuna kapatıp bir kuruş karşılığında insanlara seyrettirir.

Refik Halid bir gün geyiğin hâlini görünce yüreği sızlar. Meşrutiyet savunucularına karşı bütün inancını kaybeder. Nitekim, Ahmet Samim adlı gazeteci arkadaşının öldürülmeden iki yıl önce bu geyik için yazdığı makale yeni rejimin ilk eleştirisi olarak tarihe geçer.

Bir süre sonra geyiği beslemek ve başında bekçi bulundurmak maliyetli olduğu için kapı seyircilere kapanır. Refik Halid geyiğin ölüme me terk edildiğini yoksa Beyoğlu lokantalarında servis mi edildiğini merak eder. Ancak öğrenemez. Hayatı boyunca ne zaman bir geyik görse karanlık bir bodruma kapatılan bu geyiğin o zavallı hâlini hatırlar.

Muhtar Bey

Refik Halid, Ahmet Samim öldürülmeden bir yıl önce yaz mevsiminde onunla vapurda karşılaşır. Ahmet Samim onu Kuruçeşme'de koru içinde beyaz bir köşke götürür. Uşak Ahmet Samim'e evin beyinin az önce uyandığını söyleyince Refik Halid şaşırır zira vakit ikindiye geçmiştir. Uşağa aldırmadan yukarı çıkan Ahmet Samim'in peşine takılır. Ahmet Samim ev sahibinin odasına girerek ev sahibine yazılarını beğenerek okuduğu kişiyi getirdiğini haber verir. Ev sahibi Muhtar Bey, Refik Halid'e güzel sözler edince Refik Halid onun da muhaliflerden olduğunu anlar.

O geceyi orada geçirirler. Muhtar Bey'in evi Abdülhamid döneminde Hüseyin Cahit, Cavit Bey gibi rejim karşıtı gençlerin toplanma yeridir. Refik Halid'in onu tanıdığı sırada da Yakup Kadri gibi yeni rejimin yeni aydınlarının toplanma yeri olur. Hemen her akşam geç saatlere kadar sohbet edilir, misafirler de geceyi orada geçirir. Fakat Refik Halid bekâr olan Muhtar Bey kadınlardan, kendisi de kadınların bulunmadığı ortamlardan hoşlanmadığı için buraya pek sık gelip gitmez.

Cinayet Sonrası

Ahmet Samim arkadaşı Fazıl Ahmet'le birlikte Muhtar Bey'in evine gelirken öldürülür. Ertesi gün cenazesi Hilal Matbaası'na getirilir. Refik Halid cesedine baktığında enseden vurulmasına rağmen kurşunun yüzünde hiçbir tahribat yapmadığını görür. Gece Muhtar Bey'in evinde toplanıp ne yapılması gerektiğini tartışırlar.

Öldürülen Üç Gazeteci

Refik Halid, Meşrutiyet döneminde hükümet desteğiyle veya onayıyla öldürülen üç gazeteciden ilkini, Hasan Fehmi'yi tanımadığını belirtir. İkincisi, Ahmet Samim yakın arkadaşıdır. Üçüncüsü Zeki Bey'i de birkaç defa görmüştür.

Hasan Fehmi vurulunca Fecri Âti topluluğu gençleri olarak onun yazarı olduğu *Serbestî* gazetesinin yayınlarını beğenmeseler de gazeteye bir mektup gönderirler. Topluluk muhalif olmakla birlikte kendi partilerine bağlı değildir. Ancak bu, zamanla değişir ve sonraki siyasi cinayetlere ses çıkarmamaya başlarlar.

Ahmet Samim öldürüldüğünde arkadaşları bile bu durumu protesto etmeye yanaşmaz. Refik Halid onun ölümle tehdit edildiğine bizzat şahitlik ettiğinden bir şeyler yapmak ister ve Kıbrıslı Şevket, Avukat Celal Sofu ve Halid Göksu ile birlikte Ahmet Samim'in öldürülmeden önce aldığı tehdit mektuplarını paylaşır cinayetin hükümetle ilişkisini ispat etmeye girişir. *İştirak* gazetesinin sahibi, sosyalist kimliğiyle tanınan Hüseyin Hilmi'yi ikna ederler. Refik Halid, sayfanın başında Ahmet Samim'in fotoğrafıyla birlikte hükümetin idamına karar verdiğini yarı resmi olarak kendisine bildirdiğini anlattığı vasiyetnamesini paylaşır ve yabancı gazetelerin uzun uzun bahsederek haberleştiği bu olayın Türk gazetelerinde geçiştirilerek anılmasını eleştirir. Hükümet gazeteyi toplatma kararı alana dek gazete satış rekoru kırar. Mahmut Şevket Paşa hükümetin tavrını haksız bularak olay sonrası tutuklananların tamamını serbest bırakır.

Üçüncü cinayet ise *Şehrah* yazarı Zeki Bey'in öldürülmesidir. İki katil de yakalanır ancak hükümetin baskısıyla serbest bırakılır. Bu iki kişiyi daha sonra Cemal Paşa Adana'da yağmacılık suçundan dolayı idam eder. Hasan Fehmi ile Ahmet Samim'in katillerinden biri Bâbîâli Baskını sırasında öldürülür. Diğeri ise Enver Paşa tarafından Kâğıthane'de kurşuna dizilir.

Cavit Bey

Refik Halid, İttihat ve Terakki'nin maliye bakanı olan Cavit Bey'in maliye siyasetini eleştiren *Şehrah* gazetesi yazarı Zeki Bey'in öldürülmesiyle Cavit Bey'in bir ilişkisi olduğuna değindikten sonra Cavit Bey'in kendisine karşı da daima kin ve nefretle yaklaştığını ifade eder. *Serveti Fünun* dergisinin Fecri Âti topluluğu tarafından çıkarıldığı günlerde *Tanin* gazetesinin sahibi Hüseyin Cahit Yalçın ile Cavit Bey ona kendi gazetelerinde yazmayı teklif eder. Ancak Refik Halid hükümet lehine işleyen bir gazetede yazmak istemediği için bu teklifi geri çevirir. Cavit Bey'in kendisine karşı tükenmeyen kininin nedenlerinden biri olarak bunu öne sürer. Öyle ki Cavit Bey darphane müdürü olan büyük kardeşi Hakkı Halid'e çeşitli ithamlarda bulunarak onun görevden alınmasına yol açar. Refik Halid de *Aydede*'de ona karşı yazılar ve karikatürler yayımlar.

31 Mart Vakası Patlak Verdiği Gün

Refik Halid ve aralarında ilk tiyatro eleştirmeni Müfid Ratib'in de bulunduğu birkaç arkadaşı olan biteni seyretmek için Beyazıt Meydanı'na koşar. Meydanda bekleyen hükümet destekçisi askerlerin ardına dikirler. Biraz sonra ilerden tekbir sesleri yükselir ve asi askerler meydana yaklaşınca birden yaylım ateşi başlar. O ve arkadaşları hemen oradan kaçarak Müfid Ratib'in yakınlardaki evine giderler.

31 Mart Vakası Devam Ederken Hayat Kurtarmak

Refik Halid gazeteciliğe *Serveti Fünun*'da başlar. 31 Mart Vakası'nın en isyan dolu günlerinde gazeteye geldiğinde içeride normalde dergi için tercümeleyen üniformalı bir asker bulur. Gazeteye Jöntürkleri desteklediklerinden dolayı saldırıya uğramaktan korktukları için başka kimse gelmemiştir.

Dışarıdan durmadan silah sesleri gelirken gazetede tedirgin bir şekilde beklemeye koyulurlar. Gericiler askerler okulda eğitim görünüş askerlere düşman olduğundan Refik Halid üniformalı askere sokağa hiç çıkmaması gerektiğini söyleyip evine gitmesini tavsiye eder. Ancak tam bu sırada binanın alt katından sesler gelir. Refik Halid telaşla karşıki binanın çatısına açılan pencereyi açıp askeri oraya saklar. Gericiler askerler biraz sonra içeri girince gazetede kendinden başka kimse olmadığını söyler, onlar gidince de askeri tekrar içeri alır.

Yıllar sonra Refik Halid'in oğlu Uğur okul arkadaşının davetiyle onun dedesinin evine Bolu'ya gittiğinde arkadaşının dedesi ona babasının onun hayatını kurtardığını anlatıp onu en iyi şekilde ağırlar.

31 Mart Vakası Devam Ederken Nikâh Şahitliği

31 Mart Vakası devam ederken Refik Halid babasıyla birlikte Galatasaray Lisesi'nden arkadaşı Muhtar'ın nikâhına gider. Muhtar, ondan yaşça büyük biridir. Refik Halid Hukuk okurken bir gün onunla karşılaşmış, Muhtar da ona arkadaşlarının *Âlem* adında bir mizah dergisi çıkardığını söyleyip ondan mizahi bir yazı yazmasını istemiştir. Refik Halid başta yapamayacağını düşünse de ilk mizah yazılarını böyle yazmaya başlamıştır. Muhtar onu nikâhına davet edince ne iş yaptığını ve kiminle evlendiğini bile sormak aklına gelmez. Fakat bu davetten sonra 31 Mart Vakası patlak verir. Babası söz verdikleri için ne olursa olsun nikâha gitmeleri gerektiğini söyler. O günlerde nikâhlar dini törenden ibarettir. Evlenecek olan kişiler birer vekil seçer, bu vekiller iki şahidin huzurunda onların adına nikâhı kıyarlar.

Refik Halid'le babası Beşiktaş'taki nikâha giderken önce bir lokantaya girip yemek yerler. 31 Mart Vakası'na yol açan asi askerlerin lokantaya girip Müslüman olup olmadıklarını sorguladıktan sonra onları orada öldürebileceklerini düşünemeyip şarap da ısmarlarlar. Neyse ki askerlerden gelen olmaz. Ancak dışarda yürürken bir kurşun önlerinde yürüyen bir kadının ayağının hemen yanına saplanır ama kimse korkudan sesini çıkaramaz. Nikâh olacak eve vardıklarında da evde şerbet içerken dışarıdan kurşun sesleri gelmeye devam eder. O akşam eve sağ salım dönerler fakat Refik Halid nikâh şahitliğini yaptığı Muhtar'ı bir daha hiç görmez.

Fecri Âti

Fecri Âti yani Geleceğin Şafağı adlı edebiyat topluluğu Hilal Matbaası'nın üstünde Faik Âli Ozansoy'un başkanlığında bir toplantıyla kurulur. Bu matbaanın kurucularından Âsım Bey hem *Serveti Fünun*'un ortağı hem de Ahmet Samim'in yakın bir akrabasıdır, tiyatro eleştirmeni Müfit Ratip'in babası İbrahim Bey de hissedardır. Fecri Âti'nin ardından aynı mekân muhalefet partisi olan Ahrar Fırkası'nın genel merkezi olur.

Topluluk resmi olarak kurulduktan sonra *Serveti Fünun*'un yayıncısı Ahmet İhsan Tokgöz kendi matbaasında onlara bir oda ayırır. Ancak Fecri Âti topluluğu *Serveti Fünun* topluluğu kadar uzun ömürlü olmaz. Refik Halid'e göre bunun sebepleri arasında başlarında Rezaî Ekrem ve Tevfik Fikret gibi ustaların olmaması, bazı üyelerin şöhretinin diğerlerini geride bırakmış olması ve ülkedeki politik istikrarsızlık vardır. Bir süre *Serveti Fünun*'da yazdıktan sonra çeşitli dergi ve gazetelerde de yazarlar, sonunda matbaadan çıkarılırlar ve kendilerine bir yer kiralarlar ama oraya da gidip gelmeyi bırakırlar.

Fecri Âti'nin yerini Milli Edebiyat, Sade Türkçe gibi akımlar alır ve sonunda edebiyat, Dünya Savaşı sonuna kadar Ziya Gökalp'in İttihatçıların parti genel merkezi altındaki *Yeni Mecmua*'sında hayatına devam eder.

Ayastefanos

Refik Halid'in büyük kardeşi Hakkı Halid Sorbonne'den diplomasını alıp ülkeye dönünce bir kurumda kimyager olarak çalışmaya başlar ve bekâr birinin ailesinden ayrı yaşaması garip karşılanmasına rağmen Ayastefanos'ta sadece dört Müslüman ailenin bulunduğu bir Hıristiyan köyüne taşınır.

Avrupa'da öğrenim gördüğü için insanların hatıralarını yazma alışkanlığını da beraberinde getirmiştir ve Balkan Savaşı sırasında patlayan kolera salgınının Ayastefanos'ta nasıl yaşandığını günlüğüne kaydeder. Refik Halid bu günlükten bazı kısımları anıları arasında paylaşır.

Hükümet bir yandan cepheye asker gönderirken bir yandan yaralı askerler geri dönmektedir. Ayastefanos'ta kırk bin asker cepheye sevk edilmek için beklerken aralarına bu geri dönen yaralılar da katılır. Hakkı Halid notlarında ölümlerin vagonlarda kaldığını, yaralıların da sokaklarda öldüğünü yazar. Sokaktaki bir kolera hastasına yardım eden Hıristiyan bir ailenin ona fincanla konyak verdiği, Müslüman bir aileninse konyağı paslı bir teneke kutuyla getirdiğine şahit olur. Gece gelen vapurdan inenlerin iskeledeki hastaları ve ölümleri çiğneyerek geçtiklerini görür. Merkez Kumandanı Saffet Bey köye kolera bulaştıran bilardo ve bira düşkünü doktoru asar.

Bâbiâli Baskını Sonrası İki Fransız'ın Yardımı

Refik Halid baskın sonrasında Tokatlıyan Oteli'nin arkasında dolanırken Yakup Kadri ve diğer arkadaşlarının tanıdığı, adını hatırlayamadığı bir Fransız ile karşılaşır. Fransız, ortalık durulana kadar kendi evinde kalmayı teklif eder. Ancak bekâr olduğu için yemekleri Auzière'den isteyebileceğini söyleyerek onu Beyoğlu'nda bir lokantaya götürür. Auzière bu lokantanın sahibidir. Teklifi severek kabul eder ve saklandığı süre boyunca Refik Halid'e günde üç defa garsonuyla yemek gönderir. Refik

Halid daha sonra borcunu ödemek isteyince de hiçbir karşılık beklemediğini, özgürlüğünü kaybetmiş bir politikacıya her zaman yardım etmekle mükellef olduğunu söyler.

Posta ve Telefon

Abdülhamid muhaliflerin kendi aralarında konuşup anlaşmasından korktuğu için telefonda hiç hoşlanmaz. Aynı sebepten İstanbul sakinlerinin birbirleriyle yazışmalarını da yasaklar. Zarfın içine koymama şartıyla sadece kartpostala izin verir. Meşrutiyet ilan edilince tüm bunlar değişir. Tüm devlet dairelerine telefon başlatılır.

Bâbîâli Baskını öncesinde İttihatçılar telefonları kendi adamları olan memurlara kestirir. Böylece saldırı anında bakanlar telefona sarıldıklarında hat bulamazlar. Enver Paşa sadrazama bu sırada istifasını yazdırır. Onlara bu fikri veren eski bir olay vardır. İki posta memuru, İttihatçı Cavit Bey'in Paris'ten Cahid Bey'e gönderdiği mektupları alıp Paris'te muhalefet liderliği yapan Şerif Paşa'ya göndermiş, Şerif Paşa da mektupları gazetesinde yayımlamıştır. İttihatçılar bunu yapan iki posta memurundan birini postane önünde idam etmiştir.

Mahmut Şevket Paşa

Refik Halid, hakkında mizahi yazılar kaleme alsada Mahmut Şevket Paşa'nın sadrazamlık ettiği 23 Ocak 1913 ile 11 Haziran 1913 tarihleri arasında hiç tutuklanmaz. Zira Mahmut Şevket Paşa yazıları hoşgörüyü karşılayacak kadar olgun bir insandır. Onun cinayete kurban gitmesinden sonra Refik Halid kendini Sinop'ta bulur.

İlk Tutuklanış

Mahmut Şevket Paşa cinayetinin ardından Refik Halid de tutuklanır. O günlerde tutuklamalar polis memuru, imam ve bekçiyle gerçekleştiğinden imam kapıya gelip utangaç bir tavırla Refik Halid'e polisin kendisini görmek istediğini söyler. Refik Halid bunu beklediği için şaşırmaz. Zira birkaç gün önce babasını tutuklamak için gelmişler ancak babası kaçmayı başarmıştır.

İmamla bekçi onlardan ayrılınca Refik Halid polisle baş başa kalır. Önce birlikte karakola giderler, oradan müdüriyete gönderilirler. Polisle birlikte vapura bindiğinde kimse tutuklandığını anlamaz. Tanıdıkları selamlaşmaya devam eder. Vapurdan inince Refik Halid polise yemek yemeyi teklif eder ve onu Cenyo adlı lokantaya götürür. Yemekten sonra ellerini yıkamak için kalkar ve lokantanın arka tarafına geçer. Lokantanın arka tarafında bir kapı daha vardır. Refik Halid oradan kaçıp gidebileceğini bildiği hâlde kaçmaz. Okuduğu kitapların etkisiyle hapishâne hayatını öğrenmek için polisin yanına geri döner.

Yatak

Bekirağa Bölüğü'ne getirildiğinde yatağının nerde olduğu sorulur. Yanında getirmediği anlaşılınca telgrafla evden istemesi tavsiye edilir. Akşama doğru uşak Erenköy'deki evden bir şilte getirir ve onun kalacağı yerin neresi olduğunu görünce hâline acır. Zira o zamanlarda evin beylerini hizmetçiler soyup giydirir, yataklarını hazırlar ve onlar yatmadan önce lambaları bile söndürür. Refik Halid hayatında ilk defa kendi yatağını Bekirağa Bölüğü'nde yapar. Bu yatak tam beş yıl boyunca onunla birlikte her yeri gezer, ancak Dünya Savaşı'nın son yılında yıpranmış bir hâlde geri gelir.

Damat Salih Paşa

Bâbîâli Baskını olmadan bir süre önce bir gün İttihatçı olmayan kâtiplerden biri Refik Halid'e Bâbîâli'nin basıldığını ve hükümetin düşürüldüğünü haber verir. Ancak haber doğrulanmaz. Refik Halid bir gün Beyoğlu'nda Damat Salih Paşa'yla karşılaşınca durumu ona anlatır. Salih Paşa da hükümetin bu türden girişimlere karşı önlem aldığı cevabını verir. Ancak bir süre sonra Mahmut Şevket Paşa suikastiyle ilişkili olduğu iddiasıyla İttihatçılar tarafından asılır.

Refik Halid bu olay sırasında sürgüne gönderildiği için olanları diğer sürgünlerle birlikte yerleştirildiği bir lisede beklerken öğrenir. Yanında Damat Salih Paşa'nın kardeşleri Hayreddin ile Mehmet de vardır. Hayreddin, İttihatçı rakibini bir oy farkla yenerek İstanbul vekili seçilen kişi, Mehmet ise *Şehrah* gazetesinin sahibidir. Bir gün sivil bir memur sevinçle yanlarına gelerek elindeki bir kağıt parçasından Salih Paşa'nın idam edildiğini okur. Salih Paşa'nın iki kardeşi kardeşlerinin ölüm haberini bu şekilde alırlar.

Üstelik idam anında yaşananlar da daha sonra başkaları tarafından aktarılır. Damat Salih Paşa idam sehpasına çıkarılınca oradaki görevlilerden birinden çarpık duran pantolonunun paçasını düzeltmesini rica etmiş ve ondan sonra da asılmıştır.

Refik Halid, Damat Salih Paşa'nın askeri nezarethâne olan Bekirağa Bölüğü'ne kendi arabasıyla götürüldüğü sırada arabacısına birkaç adım ötesinden geçtiği Fransız Elçiliğine dönmesini emretmiş olsaydı idam edilmeyeceğini çünkü babasının eski Sadrazam Tunuslu Hayrettin Paşa olduğunu belirtir.

Savaşlar

Refik Halid'in zihninde yer eden savaşlardan hayal meyal hatırladığı ilk savaş Amerika ile İspanya arasında geçen savaştır. İspanyol filoları ahsapken Amerikan filoları çelik kaplı olduğu için kazananın kim olacağı baştan bellidir ancak Refik Halid İspanya kralı kendi yaşında babasız bir çocuk olduğu için ona acıyarak İspanyolların tarafını tutar. Sonrasında Transval Savaşı çıkar. O zaman da istilacı ve kibirli bir ülke olduğu için İngiltere'nin kazanmasını istemez.

Türk-Yunan Savaşı onu birebir ilgilendirmesine rağmen ona dair pek bir şey hatırlamaz. Aklında kalan şeyler bir Türk askerinin bir Efsun askerini üfleyerek devirdiği bir karikatür ile Prens Konstantin'in Türkler yaklaşırken Tesalya'daki karargâhında yarım bıraktığı şarap kadehi ve odasının resmidir.

Rus-Japon Savaşı'nı herkes büyük merakla takip eder. Gazeteler en doğru haberin Vayhayhay Limanı'ndan geldiğini yazdığı için bu savaşla ilgili Refik Halid'in aklında kalan kelime muhtemelen yanlış telaffuz edildiğini düşündüğü "Vayhayhay" olur. Rusların mağlubiyetlerini büyük bir sevinçle takip eder.

Trablus, Balkan ve I. Dünya Savaşı olduğunda artık çocuk olmadığını ama zamanın teselli verdiğini ve hincinin da alındığını belirtir. Trablus Savaşı sırasında *Tanin* gazetesinin makarnayı boykot etme fikrini gülünç bulur. Zira makarnayı zaten bir avuç azınlıkla yabancılar tüketmektedir.

Ayrıca Enver Paşa yerinde Mustafa Kemal olsaydı birçok felaketin de önlenmiş olacağını ekleyerek Mustafa Kemal'in daha önceden vermiş olduğu bir röportajı paylaşır. Bu röportajda Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı'nın savaşa girmesinden şikayetçi olmakla kalmaz aynı zamanda Almanlarla hareket edenlerin mağlup olacaklarını da ifade eder.

Eski Bir İttihatçı Dostun Yardımı

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Sadrazam Mahmut Şevket Paşa öldürülünce İttihat ve Terakki bunu muhalefeti susturmak için bir fırsat olarak görür ve birçok kişiyi önce Bekirağa Bölüğü'ne gönderir sonra da Sinop'a sürer. Refik Halid de o sürgünlerden biridir. Ancak hükümet, siyasi suçluların onurunu kırmak amacıyla adi suçlardan hüküm giymiş kimseleri de onlara dahil eder.

Sabaha karşı gemiyle Sinop'a vardıklarında herkes kendi yükünü sırtlanıp kayığa atlamak zorunda kalınca siyasi suçlular aralarındaki bu serserilerden faydalanır. Refik Halid sürgünlerin en gençlerinden ve narin yapıllılarından olduğu için yükünü nasıl taşıyacağını düşünürken serserilerden biri yanına gelip yükünü taşımayı teklif eder. Refik Halid normalde ödemesi gerekenin dört katını vererek bu teklifi kabul eder.

Tersane meydanına vardıklarında isimleri kaydedilir sonra da beklemeye başlarlar. Herkes bundan sonra ne olacağını merak etmektedir. Hapishâneye mi girecekler yoksa kale içine mi bırakılacaklardır? Refik Halid bu belirsizlik içinde kıvrılırken biri ona seslenir. Seslenen kişiyi tanıır gibi olur ama çıkaramaz. Adam görevlilere Refik Halid'in kendisiyle birlikte olduğunu söyleyip elinden tutarak onu oradan çıkarır. Refik Halid hâlâ şaşkındır. Adam sonunda kendini tanıtır. Abisi Niyazi'nin arkadaşı Nusret'tir. Sinop'ta muhasebecidir ancak bu rahatlığının sebebi İttihatçı, yani hükümetin adamı olmasıdır.

Abdülmeccid Efendi'nin Aracılığı

Refik Halid sürgüne gönderildikten sonra Galatasaray Lisesi'nden tanıdığı Abdülhak Şinasi Hisar ile mektuplaşmaya başlar. Abdülhak Şinasi bir mektubunda Şehzade Abdülmeccid Efendi'yi ziyarete gittiğini ve Abdülmeccid Efendi'nin eğer aracılığını isteyen bir mektup yazarsa kendisinin sürgünden dönüşünü sağlamak için elinden geleni yapacağını bildirir.

Refik Halid söylenene uyup hemen bir mektup yazar. Şehzade de Sadrazam Sait Halim Paşa'ya durumu açıklayan bir yazı gönderir. Ancak bu girişim sonuçsuz kalır. Sabih Şevket, Refik Halid'e yazdığı bir mektupta Cemal Paşa'nın kendisi dururken şehzadeden yardım istenmesine bozulduğu için yardımcı olmadığını açıklar.

Saygı Gören Sürgün

Ankara'da çıkan yangın nedeniyle şehrin büyük bir kısmı yıkılınca su bulmanın bile zorlaştığı günler başlar. Refik Halid bu sefiliğe dayanamayarak Talât Paşa'ya Bilecik'e gönderilmeyi talep eden bir telgraf çekmek ister. Vali Reşit Bey buna izin verir, talebi kabul edilince de yolculuğunu bir suçlu gibi değil, serbest biri gibi yapmasını sağlayacak bir tezkere yazar. Böylece Refik Halid Bilecik'e taşınır.

Oraya vardığında hemen hükümet binasına gider. Mülki amirin odasına girdiğinde içerideki iki kişi de ayağa kalkıp onu ismiyle selamlar. Refik Halid ikisini de bir yerlerden hatırlar ama çıkaramaz. Şaşkınlık içinde valinin verdiği tezkereyi ararken mülki amir oturması için yer gösterir. Sonra da diğer kişiye dönüp Refik Halid'e kalabileceği iyi bir pansiyon bulmasını emreder. Refik Halid'in onu bir türlü hatırlamadığını anlayınca kendini tanıtır. Kendisi Hakkı Behiç'tir. Daha önce Refik Halid'le birlikte Maliye Bakanlığında kâtiplik yapmış, Meşrutiyet döneminde de tıpkı onun gibi yayıncılık hayatına adım atmıştır. Odadaki diğer kişi de Refik Halid'le aynı büroda çalışmış şimdi ise muhasebeci olmuş biridir. Refik Halid, hayata onunla aynı yerden atılan bu iki kişiden birinin mülki amir, diğerinin muhasebeci, kendisininse sürgün oluşuna içerler. Fakat genç yaşına rağmen onlardan daha şöhretli olmak onu rahatlatır.

Sofia

Refik Halid sürgüne gönderilmeden önce Sofia adında Rum bir hayat kadınıyla arkadaşlık kurar. Sofia aslında Benbasat adlı bir Musevi bir gence aşiktir. Refik Halid onunla yalnızca lokantalara gidip birlikte yemek yer veya ona elbise alır. Sinop'a gönderildikten sonra Rum bir çiftin pansiyonuna yerleşir. Sofia onun kaldığı yerin adresini Abdülhak Şinasi'den alır ve isterse Sinop'a gelebileceğini bildiren bir mektup gönderir. Refik Halid onu o kadar sürgünün bulunduğu bir ortama sokmanın doğru olmadığını düşünür. Yanına çağırılmaz ama gönderdiği bir fotoğrafını odasının duvarına asar. Sofia Dünya Savaşı sırasında kardeşi Katina ile birlikte Yunanistan'a kaçmak zorunda kalır.

Üç Mülki Amir

Sinop'a sürüldüğünde orada yumuşak başlı bir mülki amir bulur. Ancak bu mülki amir sürgünlere yumuşak davrandığı gerekçesiyle hükümet tarafından emekliye ayrılır. Sinop'u sevdiği için orada kalmaya devam eder ve vaktini sürgünlerle geçirir.

Yerine kimi göndereceklerini merakla beklerken Müştak Bey adlı birinin geleceği haberi yayılır. Tüm sürgünler Müştak Bey'in nasıl biri olduğunu merak eder ama korktukları başlarına gelmez. Müştak Bey sürgünlere karşı o kadar iyi davranır ki evi bir toplantı merkezine dönüşür. Kısa bir zaman sonra Dünya Savaşı patlak verince sürgünlerin bir kısmı affedilip İstanbul'a gönderilir, gençler askere alınır. Geride daha çok Refik Halid gibi mimlenmişler kalır.

Müştak Bey'in yerine sert ve anlayışsız biri gelir. Bu yeni mülki amir Refik Halid bir ara izinle İstanbul'a gitmek istediğinde polise onun önemli kimseler aleyhinde bir kitap yazdığını, ona göre muamele edilmesi gerektiğini bildiren bir not iletir. Ancak polis bu notu Refik Halid'e gösterir. Bunu tahmin edemeyen mülki amir, Refik Halid *Yeni Mecmua*'da çalışmaya başlayınca bir gün İstanbul'a geldiğinde ilerde kendisine bir faydasının dokunacağını düşünerek onu ziyaret eder.

Sürgünde Yazılanlar

Refik Halid Sinop'ta sürgündeyken Cemal Paşa, muhalif Ali Kemal ile Rıza Nur'un iltica mektupları üzerine birincisini ülkeye geri alır ikincisine de maaş sağlar. Hatta Ali Kemal'e gazete çıkarma izni de verir. Böylece *Peyam* gazetesi çıkar.

Yakup Kadri, Refik Halid'e mektup yazıp *Peyam* için haftada bir, üstelik sürgün edilmeden önce aldığı miktar karşılığında yazmasını isteyince Refik Halid takma bir adla yazmaya başlar. Ancak gazete bir süre sonra onun yazılarını yayımladığı gerekçesiyle kapatılır.

Üç yıl sonra Ömer Seyfettin *Türk Yurdu* dergisi için hikâye isteyince hemen iki hikâye yazar. R.H. rumuzuyla basılır. Ne zaman ki bir hikâyesi *Yeni Mecmua*'da kendi adıyla yayımlanır, o zaman sürgünlüğü sona erer.

Ziya Gökalp'in İyiliği

Sadrazam Talât Paşa Brest-Litovsk anlaşmasını imzalamak için yurt dışına çıktığında ona vekâlet eden Cemal Paşa, Refik Halid'e on günlük bir izin verir ve Refik Halid de sürgünde bulunduğu Bilecik'ten İstanbul'a gelir. Bu on gün içinde *Yeni Mecmua* dergisinde bir hikâyesi yayımlanır, Ziya Gökalp onu himayesine alır ve sürgüne geri dönmemesi için aracılık edeceğini ima eder.

Ancak on gün sonunda sabah evden çıkınca tutuklanır. Durumunu polislere anlatmaya çalışsa da kimse dinlemez. Getirildiği koğuşun *Yeni Mecmua*'nın da bulunduğu İttihat ve Terakki merkez binasının yakınında olduğunu anlayınca gizlice kartını cebinden çıkarıp polise teslim eder ve renginden dolayı Kırmızı Konak denen merkez binasına teslim etmesini rica eder. Polis herhangi bir cevap vermeden kapı açılır, üstündeki her şey alınıp kaydı yapılır ve birinci kata çıkarılır. Herhangi bir koltuğun ya da yatağın bulunmadığı dört kat tıklım tıklım doludur. Bazı kişilerin orada unutulduğu için birkaç yıldır orada yaşadığını öğrenince ne yapacağını bilemez. Sonunda dayanamayıp aşağı iner. El kol hareketleriyle o an biriyle konuşmakta olan kâtime bir şeyler anlatmak ister ama kâtip onu görmezden gelir. Refik Halid mecburen tekrar yukarı çıkar. Sonra dayanamayıp tekrar aşağı iner. Kâtip bu sefer yalnızdır, onu yanına çağırır. Memurken babasının büyük iyiliğini gördüğünü belirtep ona yardımcı olacağını söyler. Kime haber vermek istiyorsa mektubunu gizlice yazıp kendisine getirmesini ister.

Refik Halid yukarı çıkıp mektup yazmaya hazırlanırken aşağıdan ismi çağrılır. Aşağı indiğinde karşısında İttihat ve Terakki genel merkez binasının kapıcısını bulur. Kapıcı kartı onun gönderip göndermediğini sorduktan sonra Ziya Gökalp geldiğinde durumu ona anlatacağını bildirir. Yarım saat sonra tekrar aşağı çağrılır. Gelen yine kapıcıdır. Bu sefer Ziya Gökalp'in durumla ilgilendiğini haber vermek için gelmiştir. O gittikten sonra telaşla beklemeye koyulur. İkinci ezanı okunduktan sonra bu sefer "Refik Bey" diye çağırıldığını duyunca "bey" ifadesinden işlerin yolunda gittiğini anlar. Aşağı iner. Kâtip, babasına duyduğu saygıyı tekrar ifade ederek artık serbest olduğu haberini verir.

Refik Halid, Ziya Gökalp'in bu izni nasıl aldığını daha sonra öğrenir. Tahliye emrini sadece Cemal Paşa verebileceği için Ziya Bey önce ona ulaşmak istemiş ancak ertesi gün cuma yani tatil olduğundan yerinde bulamamış sonra Falih Rıfık Bey'i aramıştır. Falih Rıfık Bey'in araya girmesiyle Cemal Paşa, Şair Nâzım Hikmet'in babası, zamanın matbuat müdürü olan Hikmet Bey'in Şişli'deki evinde bulunmuştur. Ziya Gökalp nihayet onunla görüşmüş ve gerekli izni böyle almıştır.

Gizli Bir Zindan

Askeri nezarethâne olan Bekirağa Bölüğü dışında Cağaloğlu civarında, evler arasında ahşap bir binada gizli bir zindan olduğu bilinir ancak ne bir gazetede ne de bir kitapta bahsi geçer. Refik Halid'in burada işkence görenlerden dinlediği kadarıyla örneğin bir tutuklu gece yarısı uyandırılır, bir askerin karşısına getirilir. Asker ona kahve ısmarlar, bazen sigara da ikram eder ve Veliht Vahdettin ile görüştüğünü bildiğini söyler. Tutuklu tanımadığını söylese de asker bunda ısrar eder. O zaman tutukluyu alıp dışarıda bir ağaca bağlayıp başından aşağı soğuk su dökerler ve öylece bırakırlar. Bu her gece böyle devam edince tutuklu en sonunda her isnat edileni kabul eder ve salıverilir. Bundan sonra politikaya dahil olursa Divanı Harbe sevk edileceğini bildiği için hiçbir şeye karışmaz.

Refik Halid'in on saat tutuklu kaldığı yer burasıdır ancak mekân artık sadece nezarethâne olarak kullanıldığı için herhangi bir işkenceden geçmez.

Mütebaid

Edebiyatla ilgili kimselerin çoğu hocalık yaptıkları için askere gitmez. Refik Halid de elli altın ödeyip üç ay askeri eğitim alır. Ancak savaş patlak verince askere alınmaz. Hükümet sürdüklerine "mütebaidin" yani uzaklaşanlar adını yakıştırmıştır. Refik Halid de bir "mütebaid" olarak sakıncalı bulunduğundan askerlikten uzak tutulur.

Bir gün ortanca kardeşi Niyazi ile birlikte sınırları bozuk olduğu için hem konuşup hem de gülerken bir komiser cama vurup onları emir vererek içeri çağırınca kadar karakolun önünde olduklarını fark etmezler. İçeri girdiklerinde komiser dünya kan ağlarken onların gülmelerine kızar. Sınırları bozuk

olduğu için güldüklerini açıklasalar da komiser daha da çok öfkelenip askerlik vesikalarını ister. Niyazi malulen muafıdır. Refik Halid'in vesikasındaysa "mütebaidin" yazmaktadır. Komiser bunun ne anlama geldiğini bir türlü anlayamayınca onun önemli bir kişi olduğuna hükmederek birden tavır değiştirir. Onları güler yüzlü bir şekilde uğurlar.

Mütareke İstanbul'unda Türk Olmaya Dair

Mütareke yıllarında Büyükkada'da oturduğu sırada Refik Halid ve birkaç arkadaşı vapuru kaçırınca bir birahâneye gitmeye karar verirler. Ancak mekânın Rum sahibi ve garsonlar onlardan Türk oldukları için hazzetmez. Onlarsa aldırış etmeden oturmaya devam ederler. Bir ara sokaktan midyeci geçerken midye almak için garsondan tabak istediklerinde mekânın sahibi Türk oldukları için bir lokantada nasıl davranılması gerektiğini bilmedikleri gerekçesiyle onlara hakaret eder. Adamın böyle durumlarda kendi yerinde yedirip içirdiği İngiliz polislerini çağırdığını bildiklerinden karşılık vermeden sessizce oradan ayrılırlar.

Mustafa Kemal'le Görüşmeyi Engelleyen Grev

Mütareke günlerinde bir gün Karpuz Arif olarak bilinen bir tanıdığı Refik Halid'e Mustafa Kemal Paşa'nın onu ertesi gün saat onda Şişli'deki evinde beklediğini söyler. Refik Halid ertesi gün Feneryolu'ndan trene binip Haydarpaşa'ya gelir, orandan da vapurla Galata Köprüsü'ne varır. Orada tramvay işçilerinin grev yaptığını öğrenir. Meşrutiyet ilan edildiğinde Grev Kanunu yürürlüğe girdiği için Hilmi Bey *İştirak* gazetesini kullanarak işçileri greve teşvik etmiştir. Refik Halid oradan Şişli'ye nasıl çıkacağını bilemez. Araba da bulamayınca başka bir gün tanışma niyetiyle gitmekten vazgeçer.

Dünya Savaşı ve Damak Tadının Çaresizliği

Refik Halid, Şeyhülislam Hayri Efendi'nin bir gün Enver Paşa'nın davetindeki yiyecekleri görünce utancından orayı terk ettiğini belirtir. Bir gün Sağlık Bakanı Nâzım Paşa öğle yemeğine davet ettiğinde yemek olarak sadece mercimek çorbası ikram edilir. Kendi evinde de yenen ya mercimek ya da bakladır. Fakat Tokatlıyan Otel'i'nin pastanesi barış günlerindeki gibi çeşit çeşit yiyeceklerle doludur.

Refik Halid o günlerde "İmrenmeye, Yutkunmaya Dair" adlı bir yazı yazar. Zira aklından çıkmayan iki imrenme vakası vardır. İlkinde dostu Avukat Arif Bey'in evinde misafirken Arif Bey'in iki kızı Beyoğlu'ndan ellerinde üç kutu çikolata paketiyle gelir. Paketler Refik Halid'in gözleri önünde açılır ama henüz yemek yenmediği için ikram edilmeden ortada kaldırılır. İkincisinde de Sinop'ta yardımını gördüğü arkadaşı Nusret Bey onu Tokatlıyan Otel'i'ndeki odasına götürür. Odada sevgilisinin açıp bıraktığı çeşit çeşit çikolata kutuları masanın üzerinde beklemektedir. Refik Halid onları görür görmez iştahı kabarır ama Nusret Bey hiçbirinden ikram etmeden onu aşağı bir şeyler içmeye götürür.

Savaşta Sefa Sürenler

Dünya Savaşı sırasında İstanbul'da birçok kişiyi evsiz bırakan bir yangın çıkar. Yangının çıktığı gece sultan damadı olan sivil bir kişinin evinde eğlence vardır. Refik Halid ve çevresi eğlencenin yangın yüzünden kesilmesini beklese de bu olmaz. Aksine, sabaha kadar devam eder.

Bu tür sefahat örnekleri çoğaldıkça Refik Halid savaş zenginlerini eleştiren yazılar yazar ancak Talât Paşa onun eleştirdiği kişiler dururken onu cezalandırmak, tekrar sürgüne göndermek ister. Araya Ziya Gökalp girdiği için başarılı olamaz. O yüzden Refik Halid'e göre halkın tarafını tutmayan Talât Paşa'ya lâayık olan aslında intihardır.

Rıza Tevfik'in Gümölcine'de Linç Edilmesi

Hürriyet ve İtilâf Partisi yeni kurulduğu sırada propaganda yapmak için Rıza Tevfik'i Gümölcine'ye gönderir ancak Rıza Tevfik jandarma karakolunun karşısında linç edilir. Jandarma kumandanı ve diğer askerler de bu durumu sadece seyrederek. Rıza Tevfik bir otel odasında yara bere içinde yatarken partisi yanına birini göndermeye korkunca Refik Halid'in politikayla hiç ilgisi olmayan kardeşi Niyazi bu duruma sinirlenerek kendisi gider. Gümölcine'de herkesin Rıza Tevfik'in başına gelenlerden memnun olduğunu görünce odasına gizlice girip partinin selamını iletir ve sonunun ona benzememesi için oradan kaçmak zorunda kalır.

Beyrut'ta Haset ve İftira

Beyrut'a gittiğinde yerel gazeteler Refik Halid'in gelişini önemli bir olay olarak haberleştirir. Aynı gece onu, babası Beyrut'un eski belediye başkanlarından olan Abdülhamid'in eski damadı Ahmed Nami Bey otelde ziyarete gelir. Dost olurlar. Bu dostluk Ahmed Nami Bey bir süre sonra Suriye devlet başkanı olunca da devam eder. Birlikte Lübnan'a, Kuzey Suriye'ye, av partilerine ve başka gezilere giderler.

Ancak Refik Halid'in gördüğü bu ilgi insanlar arasında hasede yol açar ve onun gittiği yerlerde kendisini hanedana mensup bir şehzade olarak tanıttığına dair bir dedikodu yayılır. Dedikodunun amacı Osmanlı Hanedanına saygı duyan Ahmed Nami Bey'in halk tabakasından birinin asalet taslamasına öfkelenerek Refik Halid'i başından atmasıdır. Refik Halid bunu Ahmed Nami Bey'in kâtibinin kendisine sunduğu bir jurnalle öğrenir. Dedikodu hedefine ulaşamaz ama jurnali bildiren kişi kırlardan ot toplayacak kadar aç kalır. Refik Halid ona jurnali okuduğunu bildirmeden elinden geldiğince yardımcı olur ve sofrasında her daim bir yer açar.

Eski Okul Arkadaşları

Refik Halid Beyrut'ta otelde kalırken bir ziyaretçisi gelir. Gelen kişinin kim olduğunu ilk görüşte çıkaramaz ama bir gözünün takma olması hatırlamasına yardımcı olur. Galatasaray Lisesi'nden bir arkadaşındır. Ertesi akşam evine ziyarete gider. Ancak bekâr olan arkadaşının evini karanlık, dağınık ve sevimsiz bulur. Üstelik arkadaşı Beyrut Fransız işgali altında olduğu için çok yaygın bir içki olan şampanyayı bir bilgisizlik örneği göstererek sıcak bir şekilde ikram eder. Refik Halid o akşamdan sonra onunla bir daha görüşmez.

Suriye'de bulunduğu sırada Humus kasabasının yakınlarından geçerken okulda tanıdığı Humuslu bir genci hatırlar; Abdülhamid. Adı Sultan Abdülhamid'le aynı olduğu için sadece Hâmid diye seslenen bir genç. Abdülhamid döneminin son yıllarında Yemen'de isyan çıkar, bu isyanı bastırmak için Refik Halid'in amcasının kızıyla evli olan Ali Rıza Paşa görevlendirilir. Ancak paşa başarısız olur. Bu gencin yüzü Arap nasyonalisti olduğu için bu haberin yayıldığı günlerde gülmeye başlar ve Refik Halid'le aralarına soğukluk girer. Ancak imparatorluk parçalandıktan sonra Suriye Fransızların eline düşer. Refik Halid hâlâ Arap nasyonalistliği yapıp yapmadığını merak ettiği bu arkadaşının artık uysal bir memur olduğunu öğrenir. Aynı şehirde Halep'te kendisi gazetecilik yaparken bir zamanlar Arap nasyonalisti olan arkadaşı bir devlet kurumunda şube müdürlüğü yapar. Refik Halid kendi ülkesinden kaçmak zorunda kaldığı, arkadaşı da Fransızların bir memuru olarak çalışmaktan utandığı için birbirleriyle görüşmezler. Fakat Refik Halid ne olursa olsun yabancı bir idareden iş ve memuriyet talep etmediği ve kendi ülkesi tekrar özgür olduğu için kendisinin durumunu daha parlak bulur.

Kaymakamın Yardımı

Beyrut yakınlarında kaldığı süre içinde başına detaylarını paylaşmadığı bir olay gelir. Kaldığı yer Hıristiyanların yaşadığı bir bölgedir. Aynı dilden ve dinden olan kimseyi bulamadığı için kendini kimseye anlatamaz. Bir gün ikinci vakti jandarmalar onu alıp hükümet binasına götürür. Bir jandarmayla birlikte alt kattaki nezarethâneye inerlerken başka bir jandarma koşarak yanlarına gelir, Arapça bir şeyler söyler. Refik Halid konuşulanları anlamaz ama işlerin kendi lehine döndüğünü sezer. Yanındaki jandarma onu birinci kata çıkarır ve nazik bir tavırla temiz bir odanın kapısını açar. Refik Halid jandarmanın işaret ettiği karyolaya oturur.

Biraz sonra jandarma tekrar gelerek yukarı çıkmaları gerektiğini bildirir. Birlikte yukarı çıkarlar. Refik Halid kaymakamın odasına girdiklerini anlayınca adamın Fransızca bilip bilmediğini düşünmeye başlar. Masaya doğru yaklaşırken kaymakam ayağa kalkınca şaşırır. Hangi dilde konuşacağını merakla beklerken kaymakam Türkçe konuşmaya başlar. Refik Halid'in şaşkınlığı daha da artar. Kaymakam, daha öğrenci olduğu yıllarda bir gün vapurda Refik Halid'i Necmeddin Sadık, Yakup Kadri ve Faliş Rıfkı gibi büyük yazarlarla birlikte gördüğünü, onları uzaktan dinlerken Refik Halid'in kendisini fark edip yanlarına davet ettiğini anlatır. Sonra da şerbet ikram ederek bir suçu bulunmadığını, ortada bir yanlış anlaşılma olduğunu belirtir.

Sahte Ölüm Haberi

Refik Halid Suriye ve Lübnan'da yaşarken Türkiye'deki gazeteler onunla uğraşmayı sürdürür. 1924 yılında bir gün bir arkadaşı *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan ağır hasta olduğuna dair haberi gösterince sinirlenip gazeteye öfkeli bir cevap yazar. Fakat sonra vazgeçerek Halep'e sığınmış eski bir tanıdığının adıyla kendisinin menenjitten öldüğüne dair sahte bir telgraf çeker. Bu sefer Türkiye'deki tüm gazeteler

onun hakkında övgü dolu sözlerle üzüntülerini paylaşan yazılar yayımlar. Bunun üzerine bir doktor arkadaşının adıyla hâlâ hayatta olduğuna dair bir telgraf daha çeker.

Süt

Beyrut yakınlarında Cuniye kasabasında Sabih Şevket'le birlikte kaldıkları evin pencerelerinde sadece kepenkler vardır. Her akşam süt alıp kaynattıktan sonra yemek odasındaki masanın üstünde beklettikleri için bu kepenkleri hayvanlar ve böceklerin girmesini engellemek amacıyla sıkıca kapatırlar.

Bir sabah sütün yarısının içilmiş olduğunu fark ederler. Bir kedinin gelip içtiğini düşünürler ama nereden geldiğine akıl erdiremezler. Ertesi gün her yeri sıkıca örttükleri hâlde sütü daha da eksilmiş bulurlar. Bu durum bir süre böyle devam edince süt almamaya başlarlar. Ancak bu sefer de duvar kovuklarına yavrulayan kuşlar sabahlara kadar çığlık atar. Sütü kuşların içtiğini düşünmek istemezler çünkü kuşların masanın üstünde tek bir damla bırakmadan süt içmeleri imkânsızdır.

Refik Halid bir sabah yine kuşların sesine uyanıp terasa çıkar. Ellerini parmaklığa uzatır uzatmaz tahtanın dalgalanıp yürüdüğünü görür. Gördüğünü uyku sersemliğine bağlayıp parmaklığı tekrar tutmak isteyince parmaklık sandığı şeyin kalın ve büyük bir yılan olduğunu fark eder. Yılan sürünerek otlar arasında kaybolunca sütlerini içenin yılan olduğunu, süt almadıklarında da yılanın kuş yavrularına saldırdığını anlar. Zaten o günden sonra sütlerini bıraktıkları gibi bulurlar.

İstiklal Mahkemeleri

Refik Halid 1925 yılında bir akşam Halep'te *Doğru Yol* gazetesindeyken içeri temiz giyimli aydın görünümü biri girip kendini tanıtır. Adı Ertuğrul Şakir'dir. Türkiye'den kaçmak zorunda kalmış, Filistin'e yerleşmiş ancak orada burada yaşamak artık canına tak ettiğinden ülkeye dönme kararı almıştır. Treninin hareket saatini beklerken Refik Halid'le tanışmak için gazeteye uğramaya karar vermiştir. Refik Halid adama İstiklal Mahkemeleri'nin hâlâ işlediğini hatırlatıp dönmemesi konusunda tavsiyede bulunur. Ancak adam bir daha bilet alacak parayı bulamayacağını söyleyerek kararının kesin olduğunu bildirir. Bir süre sonra Refik Halid İstanbul gazetelerinden adamın önce tutuklandığını sonra da asıldığını öğrenir.

O gün asılanlar arasında Anadolu ordusu İstanbul'a girdiğinde birlikte İngiltere Elçiliğine sığındığı arkadaşı Tefik Bey de vardır. O gün de elçilikten çıkıp Tefik Bey'le yemek yemeye gittikten sonra Tefik Bey elçiliğe geri dönmeyeceğini söyleyince Refik Halid ısrar etmiş ama onu kararından vazgeçirememiştir.

Eski Bir Tanıdık

Refik Halid'in arkadaşlarıyla Beyoğlu'na eğlenmeye gittiğinde daima masalarına gelip oturan bir tanıdığı vardır. İsmi vermediği bu tanıdık bir akşam yine masalarına ilişkin en pahalısından bir şampanya ısmarlarlar. Ancak gecenin sonunda kimseden yeteri kadar para çıkmaz. Bu tanıdık patronla konuşup hesabın ertesi gün ödeneceğini söyler. Ertesi gün Refik Halid babasından kalan saatini rehin verir. Daha sonra sürgüne gönderildiği için de bir daha geri alamaz.

Halep'te gezindiği bir akşam bu tanıdığını görür ve memleketinden biriyle karşılaşmanın heyecanıyla ona doğru koşar. Göze göze gelince tanıdığı gözlerini ondan kaçırarak onu görmezlikten gelir. Aradan birkaç yıl geçtikten sonra onunla Şam'da karşılaşır. Hükümet onu bir sebepten vatandaşlıktan çıkardığı için perişan bir hâledir. Ancak bu sefer Refik Halid'in ellerine yapışarak ondan özür diler. Birkaç yıl önce müdürüyle birlikte bir iş için Halep'e gittiğinden dolayı jurnal edilmekten korktuğundan onu görmezlikten geldiğini söyler. Refik Halid onun bu hâline karşı hiçbir şey hissetmez. Onunla bir daha da bir yerde karşılaşmaz.

Sürgünde Eğlence

Halep'te kaldığı sırada birlikte gazete çıkardığı kişilerden biri bir akşam Amikli Türk bir ağanın kendisine ikramda bulunmak için bir eğlence düzenlemek istediğini söyler. Refik Halid, bu tür eğlencelerde ev sahibinin bir köşede oturup herkesi izlediğini hatırlayarak teklifi nazikçe reddeder. Ancak arkadaşı bahsi geçen ağanın eğlenceye katılmaya niyeti olmadığını sadece onun eğlenmesini arzuladığını belirtince kararını değiştirip kabul eder. Arkadaşı onları takip eden ağanın kâtibine dönüp gidecekleri yeri bildirir ve Refik Halid'e kimleri çağırarak istiyorsa isimlerini vermesini ister.

Yanlarında her milletten beş altı kadınla birlikte sekiz kişi Halep'in sabahlara kadar eğlendiği bir mahalleye giderler. Masalara kurulup bira içerler. Bir ara hamallar içeri iki sandık dolusu Lövenbräu birası getirir. Ağa kendi şerefi için daha fazla masraf edip daha fazla eğlenmelerini istediğini iletir. Bu haber üstüne sandıkları kırıp biraları hem içmeye hem de dökmeye başlarlar. Bu sırada iki kasa daha bira gelir. Bu sefer biraları kırıp birbirlerinin üstüne dökmeye başlarlar. Refik Halid ayakkabılarının ıslandığını hissedince zeminin yarım santim kadar birayla dolduğunu fark eder. Gecenin sonunun nasıl bittiğini hatırlamaz fakat Amikli ağayı öncesinde olduğu gibi sonrasında da görmez. Sadece ara sıra gönderdiği selamını alır.

Suriye Vatandaşlığına Geçmek

Ankara hükümeti Refik Halid'in Halep'te *Doğru Yol* gazetesinde yazdıklarından rahatsız olduğu için onun Fransız mandası altındaki tüm topraklardan sınır dışı edilmesini talep eder. Fransız yönetimi bu talebi ilk seferinde geçirir. Ancak ikincisinde başarılı olamaz. Bir gün Refik Halid gazetede yayınlanan içeri sivil bir polis girer ve birkaç saat içinde Suriye vatandaşlığına geçmezse sınır dışı edileceğini haber verir. Lozan Anlaşması gereğince mülteciler Suriye vatandaşlığına geçip memur bile olurken Refik Halid Türkiye vatandaşlığında kalmakta ısrar etmiştir. İşin akşama kadar hâllolmayacağını düşünerek sivil polise isteneni yapamayacağı karşılığını verir. Fakat polis eski kimliğini isteyerek her şeyi kendisinin hâlledeceğini söyler. Üç saat sonra yeni kimlikle çıkarılır. Yeni ismi Refik Halid Karakayışzade olur.

Refik Halid İttihatçıların böyle sınır dışı ettirmek için uğraşmak yerine bir tetikçi tutup istediklerini vurduracağını belirterek yeni hükümetle farkını dile getirip kendisinin ikinci eşinin isteği üzerine politikayı bıraktığını ekler.

Doktor Faracallah

Refik Halid Halep'te bir eğlence mekânındayken garson Doktor Faracallah'ın imzasını taşıyan bir kart getirir. Kartta eğer masasına gelirse onu eski bir dostla görüştüreceği yazmaktadır. Refik Halid bundan çok hoşlanmasa da doktorun masasına gider ve eskiden tanıdığı Müşfik Selami ile karşılaşır. Müşfik Selami Dışişleri Bakanlığında çalıştığı için görev amacıyla geldiğini söyleyip onu kaldığı otele davet eder. Orada da hükümet aleyhine yazılar yazmamasını tembihler.

Birkaç gece sonra yine Doktor Faracallah onu bir eğlence mekânına çağırır, Refik Halid dediği yere gelince de kadınların arasında kendinden geçmiş hâlde dans eden Müşfik Selami'yi gösterir. Refik Halid utanarak oradan uzaklaşır.

Refik Halid daha sonra Türkiye'nin onun Fransız mandası altındaki ülkelerden sınır dışı edilmesini istediğinde Fransızların onu Doktor Faracallah'ın raporuna dayanarak koruduğunu öğrenir. Nitekim Doktor Faracallah herkesin sevdiği bir ajandır ve Refik Halid hakkında kendisine birçok şey teklif edildiği hâlde kabul etmediğini, inatçı bir yazar olduğunu yazmıştır.

Ankara'ya Davet

12 Temmuz 1934 günü öğleden sonra konsolosluktan bir kişi Türkiye'nin Halep konsolosu Celal Bey'in ziyarete geleceğini haber verir. Refik Halid ve eşi beklemeye koyulur. Konsolos nihayet geldiğinde Atatürk'ün, Kilis'ten sınırı geçerek ilk karakola teslim olmasını ve sonrasında Ankara'da ikamet etmesini istediğini iletir. Refik Halid aklına gelen türlü kötü senaryodan sonra Atatürk'e teşekkürlerini iletip resmi af ilan edilmeden Türkiye'ye geri dönmek istemediğini bildirir. Daha sonra samimi dostlarından Atatürk'ün bu haberi alınca ona hak verdiğini öğrenir. Genel af da dört sene sonra ilan edilir.

Değişen Bir Şey Yok

1938 yılının ağustos ayında ülkeye yeni döndüğü için henüz ev tutamadığından kardeşinin Yeşilköy'deki köşkünde kalırken bir sabah bir sivil memur öğleden önce saat 10'da Emniyet Müdürlüğünde beklendiğini bildirir. Refik Halid komşusundan müdürlüğün yeni yerinin eskisiyle aynı olduğunu öğrendikten sonra hazırlanıp istenen saatte oraya gider. Ancak onu gören polislerin kendi aralarında fısıldayıp onu bir kenarda bekletmesinden dolayı sitemkâr bir dille kendisini görmek isteyen kişinin daha uygun olduğu bir zamanda tekrar geleceğini söyleyerek gitmeye kalkar. O zaman bu sözlerin Refik Halid'in arkasında güvendiği kimseler olduğu imasına geldiğini anlayan bir amir devreye girer ve Refik Halid sonunda kendini emniyet müdürünün yardımcısının odasında bulur.

Müdür yardımcısı biraz kibirli bir tavırla hâl hatır sorduktan sonra “Zavallı İstanbul” diye bir yazı yazacağını duyduğunu söyler. Refik Halid böyle bir yazı yazmayı planlamadığını, duyduğunun yalan olduğunu açıklar. Müdür yardımcısı daha fazla üstelemeden konuyu kapatır. Refik Halid odadan çıkarken Suriye’ye dönüşü için pasaport işlemlerinin hâledilmesini isteyip bir sorun çıkarılmamasını rica eder. Halep’e gidecektir ancak işe yarar eşyasını, kitaplarını ve elbiselerini almak için...

Tek Parti

Refik Halid tek parti döneminin bakanlarının koltuklarına kurulup mesela buğdayla ilgili bir haber gördüklerinde hemen buğdayla ilgili hiçbir haber yapılmamasına dair talimat verdiklerini belirttikten sonra o günleri demokrasi, sosyal adalet, kalkınma veya reform kelimelerinin siyasette yerinin olmadığı günler olarak tarif eder.

Mustafa Kemal’den Rıza Tevfik’e

Rıza Tevfik mektuplarını karıştırırken bulduğu bir notu Refik Halid’le paylaşır. Notu Mustafa Kemal henüz bir üsteğmenken yazıp ona göndermiştir. Mustafa Kemal bu notta Rıza Tevfik’i bir bilgi hazinesi gibi gördüğünü belirtip övgü dolu sözler ederek ona olan ilgisini samimiyetle ifade eder.

Mustafa Kemal Atatürk’e Dair

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Deniz Kulübü’nde otururken yanına eski içişleri bakanı olan Şükrü Kaya gelir ve Refik Halid henüz aften yararlanıp ülkeye geri dönmeden önce bir gün Mustafa Kemal Atatürk’ün odasına girdiğini, onu Refik Halid’in *Bir İçim Su* adlı kitabını okurken gördüğünü ama Atatürk’ün kitabı ondan sakladığını anlatır. Refik Halid Atatürk’ün okuduğu bir kitabı saklama ihtiyacı duyacak biri olmadığını savunarak onunla tartışır.

Kemal Salih Sel adlı arkadaşı da Refik Halid’e Milli Mücadele’nin ilk yıllarında Mustafa Kemal Atatürk’le birlikte otomobille Adapazarı civarında dolanırken Atatürk’ün İstanbul’dan gelen gazeteleri okuttuğunu, onun yazdıklarını dinledikten sonra da “Aleyhimize yazıyor ama güzel yazıyor” dediğini aktarır.

Çerkes Hasan’ın Hatıraları

Refik Halid hayattayken devleşmenin kolay olduğunu ama tarihte dev kalmanın nerdeyse imkânsız olduğunu belirterek hayatı boyunca Mustafa Kemal Atatürk dışında dev kalabilen kimseyi tanımadığını ifade eder. Bunu örneklendirmek için Çerkes Hasan olarak bilinen tanıdığının anılarında yazdıklarına referans verir.

Buna göre Çerkes Hasan Birinci Dünya Savaşı sırasında Halep’te Cemal Paşa’nın yanına gittiğinde onu odasında başka bir paşayla konuşurken bulur. Cemal Paşa diğer paşaya kaç mükerrer firarı olduğunu sorar, diğer paşanın cevabını duyunca da yarısını asmasını emreder. Çerkes Hasan diğer paşanın sarsıldığını hisseder ama paşa hiçbir şey söylemeden çıkıp gider. Onun ardından Cemal Paşa Çerkes Hasan’a dönüp gülerken “Ee, hoş geldin!” der. Refik Halid devamını yazmaya gerek olmadığını söyleyerek Çerkes Hasan’ın Talât Paşa için de Falih Rıfkı’nın imlâsını kendilerinin düzeltmesine ihtiyaç duyacak kadar Türkçesi olduğunu aktardığını iletir.

Bir Düzeltme

Hikmet Bayur’un anılarında Mehmet Ali Bey’in Mustafa Kemal ile Cercle d’Orient’de bir öğle yemeği için sözleştiği, ertesi gün Avni Paşa ile birlikte üç kişi otururken orada bulunan Refik Halid’i Mustafa Kemal’e gösterip onu da masalarına davet etmeyi önerdiği ama Mustafa Kemal’in biz bize kalalım diyerek bunu onaylamadığı yazar. Refik Halid bu yazanın yanlış olduğunu ve Avni Paşa ile yıllarca Lübnan’da komşuluk ettiğini, eğer böyle bir şey yaşansaydı mutlaka kendisine bir şeyler anlatacağını ama hiçbir şey anlatmadığını belirtir.

Af Kanunu Hakkında

1955 yılında Basın Bayramı için Malta Köşkü’nde verilen yemekte Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile aynı masada otururken Celal Bey, Refik Halid’e Yüzelliliklerin affı için kendisinin ne kadar çaba gösterdiğini aktarır. Avrupa’ya gidip orada yaşamak zorunda kalanlarla ilgili bilgi toplamış, dönüşünde de

gözlemlerini Mustafa Kemal Atatürk'e aktarmıştır. Atatürk bundan sonra af kanununun hazırlanması için izin vermiştir.

Dr. Rıza Nur

Refik Halid Sinop'a sürgüne yollanırken ilk Hürriyet ve İtilafçılardan olan Rıza Nur ve Ali Kemal, Cemal Paşa tarafından kayırılır. Cemal Paşa daha sonra anılarında onların kendisinden maaş ve memuriyet istediklerini gösteren mektupları paylaşır. Ancak daha sonra Rıza Nur Milli Mücadele'yi destekler, eğitim bakanı olur. Sonra Atatürk'le çatışır ve Paris'e yerleşir.

Paris'te kaldığı sürede Larousse, 20. yüzyıl ansiklopedisinin Türkiye başlığı için ondan destek ister ve Refik Halid'e göre Rıza Nur büyük hatayı işte burada yapar. Zira ansiklopedide Mustafa Kemal için 33 satır yazarken kendi ismi için 27 satır yazar. Yazdıklarının çoğu da yalandır. Binbaşı ve cerrahi profesörüymen tıp fakültesinden tasfiye edilip rütbesi de düşürülür ama ansiklopedide İstanbul Üniversitesinde profesör olduğunu yazar. Meşrutiyet'in ilanından sonra ilk mecliste vekil olur, sonra muhalefete katılır ve hapse girer. Ancak Meşrutiyet'in ilanında büyük rol oynadığını yazar. Tarihi ve edebi 52 kitabı olduğu gibi birçok konuda daha gerçek olmayan beyanda bulunur.

Refik Halid bu konuda Vala Nureddin'in *Akşam* gazetesinde, Naci Sadullah'ın da *Tan* gazetesinde yazdıkları yazıları paylaşarak Rıza Nur'un nasıl sert bir şekilde eleştirildiğini gösterir. Rıza Nur kendini yalan yanlış bilgilerle övmekle kalmamış, arasının bozuk olduğu isimler hakkında ansiklopedide tek satır kaleme almamıştır da.

Refik Halid'in anılarını yazdığı sırada, 1964'te *Cumhuriyet* gazetesinde Dr. Cavit Orhan Tütengil imzalı bir yazı çıkar. Yazıda, Rıza Nur'un Sir George Hill'e yazdığı 4 Haziran 1935 tarihli mektubunda British Museum'a sunacağı dört yazma eserle ilgili şartları ve bu eserlerden bir tanesi olan "Türkiye'nin Yeni Baştan İhyası ve Fırka Programı"na dair önemli incelemeler yer alır. Söz konusu program hayatın her alanını kapsayan ırkçı, mizojinist ve gerici tasarılarla Mustafa Kemal'i hedef alan tedbirlerden ibarettir.

Temalar

İmtiyaz Refik Halid, sürgün olmasına rağmen bulunduğu yerlerde diğer sürgünlerden farklı olarak saygınlığını ve şöhretini yitirmeden yaşamaya devam eder. Halep'te onun adına eğlence düzenlenir, Beyrut'ta kaldığı yıllarda Abdülhamid'in eski damadı, Suriye devlet başkanı olan Ahmed Nami Bey'in yakın çevresinde yer alır. Çoğu zaman farklı siyasi görüşte olduğu kimselerin bile desteğini görür. Örneğin, Sinop'ta abisinin arkadaşı İttihatçı Nusret Bey ona destek çıkar, Ankara'da Vali Reşit Bey onu kimseye ezdirmez, sürgünden izinle İstanbul'a geldiğinde Ziya Gökalp edebiyatçı kimliği nedeniyle onu korur. Güçlü kalemıyla Mustafa Kemal Atatürk'ün de ilgisini çeker ve cumhuriyet ilan edildikten sonra Atatürk'ten de özel bir muamele görür.

Dönüşüm Refik Halid, her dönem imparatorluğun son dönemindeki dönüşümleri kendi de deneyimler. Galatasaray Lisesi'ndeki öğrenciliği onu rejim karşıtı olarak konumlandırır. Bunun en bariz örneklerinden biri İstanbul şehremininin oğlu Semih Mümtaz'ı gördüğünde diğer insanları hiçe sayarak tek bir kişiye gösterilen özene öfke duyduğu andır. Benzer şekilde, Türk ve Müslümanların yapmadığı bir şey yaparak Fransızca kitaplardan okuyup merak ettiği hayatı daha iyi anlamak için balolara katılır. Gittiği ilk baloda karşılaştığı gizemli bir Müslüman kadın bu dönüşümün sadece erkekler tarafından deneyimlenmediğini örnekler. Ayrıca Avrupa stili tuvaletlerin, banyonun, tıraş makinesinin, karma plajların ve radyonun insanların hayatında nasıl yavaş yavaş yer bulduğunu aktararak dönüşümün teknolojik boyutunu da es geçmez.

Sadakat Refik Halid, arkadaşı Ahmet Samim suikaste kurban gittiğinde her şeyi göze alarak devletin onun ölümüyle olan ilişkisini göstermek için elinden geleni yapar. Sosyalist eğilimli *İştirak* gazetesinin sahibi Hilmi Bey'i birkaç arkadaşıyla birlikte ikna ederek Ahmet Samim'e öldürülmeden önce bildirilen yarı resmi ölüm kararını gazetede kamuoyuyla paylaşır.

Tutarsızlık Refik Halid'in kendisini özgürlük düşüncesiyle tanıştıran iki insandan biri olarak işaret ettiği özel matematik öğretmeni, İttihatçılar iktidarı ele geçirdikten sonra Refik Halid'le karşılaştığında onu görmezden gelir. İttihatçılar iktidara özgürlük vaadiyle gelir ancak sevdiklerini iddia ettikleri bir geyiği bir apartmanın bodrum katına hapseder. Talât Paşa savaş zenginleri dururken Refik Halid gibi gazetecileri cezalandırmayı tercih eder. Refik Halid, daha iyi bir yaşam vaadi taşıyan bu insanların tutarsızlığı karşısında her seferinde onların vadettikleri siyasi düzenden uzaklaşır.

Eleştirelilik

Refik Halid hayatının büyük bir kısmını muhalif olarak geçirir. Türkiye Cumhuriyeti'ne geri döndüğünde pek bir şeyin değişmediğini düşünür. Mustafa Kemal Atatürk'ün ülkenin bağımsızlığı için gösterdiği çabayı takdir eder, ancak memurların tavırlarında ve tek parti döneminin siyasetçilerinde eski devlet adamlarında gördüğü o baskıcı tutumun bulunduğunu aktarmaktan çekinmez.

Bibliyografya

Karay, Refik Halid. *Bir Ömür Boyunca*. İstanbul: İnkilap, 2019 [1964].